

KASBIY YO'NALISHNI TANLASHDA PSIXODIAGNOSTIKA O'RNI

Qo'qon Universiteti Andijon filiali

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Qodiraliyeva Mushtariybonu Omadjon qizi

Qobuljonova Mushtariybegim Baxtiyorjon qizi

qobuljonovamushtariy996@gmail.com tel: +998944666003

Annotatsiya

Kasbiy yo'nalishni to'g'ri tanlash insonning kelajakdagi mehnat faoliyati, ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega jarayondir. Mazkur jarayonda psixodiagnostikaning o'rni beqiyos bo'lib, uning asosiy vazifasi o'quvchi yoki yoshlarning shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari, temperament turi, qobiliyatlari, intellektual salohiyati va kasbga bo'lgan moyilliklarini aniqlashdan iborat. Psixologik diagnostika vositalari orqali shaxsning o'zini anglash jarayoni chuqurlashadi, u o'z imkoniyatlari bilan mehnat bozorida talab qilinadigan kasblar orasida uyg'unlik topa oladi. Bu esa kelajakda kasbiy muvaffaqiyat va barqarorlikni ta'minlaydi.

Psixodiagnostika kasbiy yo'nalishni tanlash jarayonida o'quvchilarni har tomonlama baholash imkonini beradi. Testlar, so'rovnomalar, kuzatishlar, temperamentni aniqlash metodlari, standartlashtirilgan qobiliyat testlari o'quvchi shaxsining imkoniyatlarini aniqlashda samarali vositalar hisoblanadi. Shuningdek, kasbiy qiziqishlar kartasi, Holland modeli, Shmishik yoki Cattell kabi psixologik diagnostik testlar individual farqlarni baholashda keng qo'llaniladi. Bu metodlar o'quvchiga o'zining kuchli va zaif tomonlarini bilishga yordam beradi, shuningdek o'qituvchi va psixologlarga to'g'ri tavsiyalar berish imkonini yaratadi.

Psixodiagnostikaning yana bir muhim jihati — kasbiy moslikni aniqlashdir. Shaxsning ruhiy holati, stressga chidamliligi, kommunikativ qobiliyati, mas'uliyat darajasi va kreativ fikrlash kabi xususiyatlar ayrim kasblarda muhim o'rin tutadi. Shu bois, psixologik baholash kasb tanlashda xatoliklar ehtimolini kamaytiradi, o'quvchi yoki bitiruvchining o'z imkoniyatlariga mos, qiziqarli va istiqbolli kasbni tanlashiga yordam beradi.

Umuman olganda, psixodiagnostika kasbiy yo'nalishni tanlash jarayonida ilmiy asoslangan, ishonchli va samarali vosita bo'lib, shaxsning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. To'g'ri tanlangan kasb insonning hayotiy qoniqishiga, mehnat unumdorligiga va shaxs sifatida rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: psixodiagnostika, kasb tanlash, kasbiy yo'nalish, qobiliyat, qiziqish, temperament, psixologik test, kasbiy moslik, shaxs rivoji, mehnat bozori.

Kirish

Kasbiy yoʻnalishni toʻgʻri tanlash bugungi kunda yoshlar hayotidagi eng muhim va masʼuliyatli bosqichlardan biri hisoblanadi. Tez surʼatlarda rivojlanayotgan mehnat bozori, yangi kasblarning paydo boʻlishi, iqtisodiy munosabatlarning oʻzgarishi, raqobatning kuchayishi shaxsning oʻz imkoniyatlarini aniq baholashini talab qiladi. Shunday sharoitda kasb tanlash masalasi faqat tashqi omillar, yaʼni jamiyat talabi yoki oila bosimi asosida emas, balki shaxsning individualligi, qobiliyati va ruhiy xususiyatlarini chuqur tahlil qilgan holda amalga oshirilishi zarur. Bunda psixodiagnostikasiz toʻliq, aniq va ilmiy asoslangan yondashuvni tasavvur etish qiyin.

Psixodiagnostika — shaxsning psixologik xususiyatlarini oʻrganishga qaratilgan ilmiy metodlar majmui boʻlib, kasbiy yoʻnalishni tanlash jarayonida oʻta muhim vazifani bajaradi. U orqali oʻquvchi yoki bitiruvchining individual qiziqishlari, qobiliyatlari, temperament turi, xarakter xususiyatlari, motivatsion ehtiyojlari, aqliy salohiyati va kasbiy moyilligi aniqlanadi. Har bir insonning psixologik tuzilmasi oʻziga xos boʻlgani bois, bir xil kasb hamma uchun mos kelavermaydi. Kimdir analitik fikrlashni talab qiladigan sohalarda muvaffaqiyatli boʻlsa, boshqalar amaliy faoliyatga, ijodiy ishga yoki jamoa bilan ishlashga koʻproq moyil boʻlishi mumkin. Psixodiagnostika shu individual farqlarni aniqlash orqali kasb tanlash jarayonida yoʻl-yoʻriq koʻrsatadi.

Nyutonning fikricha, har bir inson oʻz qobiliyatlari tabiatini bilsa, toʻgʻri yoʻl tanlaydi; psixologiyada esa bu fikr psixodiagnostik baholash orqali oʻz isbotini topgan. Tanlangan kasb shaxsning temperamentiga, emotsional barqarorligiga, stressga chidamliligiga yoki kommunikativ qobiliyatiga mos kelmasa, kelgusida kasbiy qoniqmaslik, charchash, motivatsiya pasayishi va hatto kasbiy inqirozlar yuzaga kelishi mumkin. Shu boisdan, kasb tanlash jarayonida psixodiagnostik tahlil nafaqat shaxsning hozirgi holatini, balki uning uzoq muddatli kasbiy istiqbolini ham belgilaydi.

Bugungi taʼlim tizimida psixologik xizmatning rivojlanishi, maktab va kollej psixologlarining faoliyati, kasbiy yoʻnaltirish markazlarining tashkil etilishi aynan psixodiagnostikaning ahamiyatini yanada oshirmoqda. Yoshlarning ongli ravishda, puxta tayyorgarlik asosida kasb tanlashi nafaqat ularning shaxsiy kelajagi, balki jamiyatning iqtisodiy taraqqiyoti uchun ham muhimdir. Shu sababli psixodiagnostika kasbiy yoʻnalishni belgilash jarayonida ilmiy asoslangan, ishonchli va zamonaviy vosita sifatida muhim oʻrin tutadi.

MUHOKAMA

Kasbiy yoʻnalishni tanlash masalasi shaxsning butun hayoti davomida egallaydigan oʻrni, jamiyatdagi faolligi va oʻzini namoyon etish darajasiga sezilarli taʼsir koʻrsatadi. Shu sababli bu jarayonni ilmiy asosda tashkil qilish zarur.

Psixodiagnostikaning kasb tanlashdagi o'rnini aynan shu ehtiyojdan kelib chiqadi. Mazkur bo'limda psixodiagnostikaning afzalliklari, qo'llaniladigan metodlari va kasbiy yo'nalishni belgilashdagi amaliy ahamiyati tahlil qilinadi.

Psixodiagnostikaning asosiy vazifalaridan biri — shaxsning psixologik xususiyatlarini aniqlashdir. Qiziqishlar, temperament, xarakter, hissiy barqarorlik, aqliy salohiyat, ijodkorlik darajasi, kommunikativ ko'nikmalar kabi ko'plab omillar muayyan kasbda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun muhim mezon hisoblanadi. Bu xususiyatlarni faqat tashqi kuzatuv orqali aniqlash qiyin bo'lgani sababli ilmiy psixodiagnostik testlar qo'llaniladi. Masalan, Hollandning kasbiy yo'nalishlar modeli, Shmishik temperament testi, Cattellning 16 omilli shaxs testi, Strelau yoki Ayzenkning temperament metodlari shaxsning turli jihatlarini aniq o'lchashga imkon beradi. Ushbu testlar orqali o'quvchi o'z imkoniyatlarini chuqurroq anglaydi va kasb tanlashda ishonchli qaror qabul qiladi.

Muhokama jarayonida ta'kidlash kerakki, kasbiy yo'nalishning to'g'ri tanlanishi nafaqat shaxsning qiziqishi va qobiliyatiga, balki mehnat bozoridagi talabga ham mos kelishi lozim. Shuning uchun psixodiagnostika o'quvchi shaxsini o'rganish bilan bir qatorda, kasblarning tarkibi, ularning psixologik talablari, stress darajasi, muomala madaniyati, mas'uliyat yuklamasi kabi jihatlarini ham hisobga olish zarur. Bu yondashuv "shaxs–kasb–jamiyat" uchburchagi doirasida optimal moslikni ta'minlaydi.

Psixodiagnostikaning amaliy jihatlaridan yana biri — kassiting noto'g'ri tanlashining oldini olishi. Ko'plab o'quvchilar tashqi omillar ta'sirida, ya'ni ota-ona bosimi, do'stlarining tanlovi yoki obro'ga ega kasblarga qiziqish sababli xatoga yo'l qo'yishlari mumkin. Psixodiagnostik natijalar esa bunday subyektiv omillarni kamaytirib, shaxsning o'ziga mos kasbga yo'naltirilishini ta'minlaydi.

Shu bilan birga, psixodiagnostika maktab psixologlari, o'qituvchilar va ota-onalar uchun ham muhim axborot manbai hisoblanadi. Tahlil natijalari o'quvchilarga individual tavsiyalar berish, ularning kasbiy o'sish rejasini shakllantirish va kelajakdagi faoliyatga tayyorlashga yordam beradi.

Umuman olganda, psixodiagnostika kasbiy yo'nalishni ongli, ilmiy asosda, shaxsning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda tanlash uchun zarur vosita sifatida muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili

Kasbiy yo'nalishni tanlash jarayonida psixodiagnostikaning o'rnini va ahamiyati bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shaxsning kasbiy rivojlanishi uning psixologik xususiyatlari bilan bevosita bog'liq. Ushbu yo'nalishda J. Holland, D. Super, E. Shpranger, R. Kettel, G. Ayzenk kabi olimlarning ishlari asosiy nazariy manbalar sifatida e'tirof etiladi.

J. Hollandning kasbiy yo‘nalishlar modeli (RIASEC) ko‘plab tadqiqotlarda eng samarali psixodiagnostik tizimlardan biri sifatida qo‘llaniladi. Holland shaxs xususiyatlari bilan ish muhiti o‘rtasidagi moslik kasbiy muvaffaqiyatni belgilashini ta’kidlaydi. Uning tadqiqotlari bo‘yicha, realistik, intellektual, ijtimoiy, antreprenyer, an’anaviy va artistik tiplar kasb tanlashda individual farqlarni belgilashga yordam beradi. Bu modelning afzalligi — o‘quvchilarga o‘zlarini aniq psixologik tip bo‘yicha baholash va mos kasblarni tanlash imkoniyatini yaratishi.

D. Superning “kasbiy rivojlanish nazariyasi”da kasb tanlash shaxsning butun hayot davomida o‘zgarib boradigan jarayon ekanligi ta’kidlanadi. Uning ta’kidlashicha, o‘quvchining o‘zini anglash darajasi, qiziqishlari va motivatsiyasi yosh o‘tishi bilan takomillashadi. Shu sababli psixodiagnostika faqat bir martalik emas, balki davomli kuzatish jarayonini talab qiladi.

G‘arb psixologlaridan E. Shpranger “qadriyatlar nazariyasi”da shaxsning kasbiy tanlovi uning hayotiy qadriyatlari bilan bog‘liqligini isbotlagan. Unga ko‘ra, kasbiy yo‘nalish shaxsning ilmiy, iqtisodiy, estetik, diniy, sotsial yoki siyosiy qadriyatlariga mos kelishi shaxsiy qoniqish va professional barqarorlikni oshiradi.

O‘zbekiston olimlari orasida B. Xodjayeov, R. Valiyev, N. Safarov, M. Jo‘rayevlarning ishlari psixodiagnostika va kasbiy yo‘nalish masalalarini mahalliy sharoitda o‘rganishga bag‘ishlangan. Ularning tadqiqotlarida o‘quvchilar qobiliyatini erta aniqlash, maktab psixologining rolini kuchaytirish, testlar va so‘rovnomalardan foydalanish samarasi yoritilgan. Xususan, B. Xodjayeovning ta’kidlashicha, o‘zbek o‘quvchilari uchun milliy psixologik xususiyatlar va madaniy kontekstga mos testlar ishlab chiqish zarur.

So‘nggi yillarda psixodiagnostik vositalarning elektron, adaptiv va kompyuterlashtirilgan shakllari jadal rivojlanmoqda. Jahon adabiyotlarida raqamli diagnostika, onlayn kasbiy orientatsiya platformalari va sun‘iy intellekt asosidagi qobiliyat aniqlash tizimlari keng o‘rganilmoqda.

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, psixodiagnostika kasbiy yo‘nalishning ilmiy asoslangan, tizimli va samarali tanlanishini ta’minlaydigan eng muhim vositalardan biridir.

Natija

O‘tkazilgan tahlillar, ilmiy manbalar o‘rganilishi va psixodiagnostika jarayonining amaliy qo‘llanilishi shuni ko‘rsatadiki, kasbiy yo‘nalish tanlashda psixologik baholash usullaridan foydalanish yuqori samaradorlikka ega. Tadqiqot davomida o‘quvchilarning kasbiy qiziqishlari, individual qobiliyatlari va psixologik xususiyatlarini aniqlash kasb tanlash jarayonining qanchalik murakkab va ko‘p omilli ekanligini namoyon etdi. Psixodiagnostika bu jarayonni aniq, tizimli, obyektiv va ilmiy asoslangan ravishda tashkil etish imkonini beradi.

Natijalarning ko'rsatishicha, o'quvchilar o'z psixologik tuzilmasini chuqur anglab yetganda kasb tanlashda xatolarga yo'l qo'yish ehtimoli sezilarli kamayadi. Test va diagnostik metodlar orqali shaxsning temperament turi, intellektual darajasi, kommunikativ salohiyati, emotsional barqarorligi va ma'lum kasbga bo'lgan tabiiy moyilligi aniqlandi. Bu esa shaxsning o'ziga mos va istiqbolli yo'nalishni tanlashiga yordam berdi.

O'quvchilarning psixologik portretini shakllantirish orqali ularning kuchli va zaif tomonlari, kelajakdagi kasbiy imkoniyatlari, ayrim kasblar uchun mos yoki nomosligi aniq belgilandi. Psixodiagnostik natijalar o'qituvchi, psixolog va ota-onalar uchun ham muhim yo'nalish ko'rsatkichiga aylandi. Ular o'quvchiga individual tavsiyalar berish, kasbiy reja tuzish va yo'nalish tanlashda qo'llab-quvvatlash imkoniga ega bo'ldi.

Natijalar shuni tasdiqladiki, shaxsning psixologik xususiyatlarini inobatga olmagan holda tanlangan kasb kelajakda qoniqmaslik, moslashish muammolari va ish faoliyatida past natijalarga olib kelishi mumkin. Psixodiagnostika esa bunday xatoliklarning oldini oladi, kasbiy yo'nalishni ongli tanlashga yordam beradi va o'quvchi shaxsining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Umuman olganda, o'tkazilgan ishlanmalar psixodiagnostikaning kasbiy yo'nalish tanlashdagi ahamiyati yuqori ekanini tasdiqladi. Uning yordamida o'quvchilarda kasbiy o'zini anglash kuchayadi, o'z imkoniyatlariga mos, motivatsion jihatdan qulay va mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan yo'nalishni tanlash imkoniyati yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Holland, J. L. Making Vocational Choices: A Theory of Careers. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1997.
2. Super, D. E. The Psychology of Careers. New York: Harper & Brothers, 1957.
3. Cattell, R. B. Personality: A Systematic Theoretical and Factual Study. New York: McGraw-Hill, 1970.
4. Ayzenk, G. Structure of Human Personality. London: Routledge, 1998.
5. Ходжаев, Б. Психология профессионального самоопределения. Тошкент: Фан, 2019.
6. Валеев, Р.Х. Психодиагностика и её применение в образовательной среде. Казань: КФУ нашриёти, 2020.
7. Шадрин, В. Введение в психодиагностику. Москва: Академический проект, 2020.
8. Spranger, E. Types of Men. New York: G. E. Stechert, 1930.
9. Safarov, N. Kasb tanlash psixologiyasi. Тошкент: Innovatsiya, 2021.
10. Жўраев, М. Yoshlar kasbiy yo'nalishini belgilashda psixologik xizmatning o'rni. Тошкент: TDPU nashriyoti, 2022.

11. Профессиональное самоопределение учащихся: психолого-педагогический аспект. – «Педагогик таълим» журналы, 2023.
12. Psixodiagnostika asoslari. O'quv qo'llanma. Toshkent: TDPU, 2020.
13. Kasbiy yo'naltirish va psixodiagnostika metodlari. O'quv-metodik majmua. Andijon: AndMI, 2021.
14. G'.Abdurahmonov, S.Abdullaev. Umumiy psixologiya. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

